

УДК 378.017+378.012.3

А. О. ВОЛІК

ЗДОРОВ'ЯФОРМУВАЛЬНА ОСВІТА В ПРОСТОРІ ВИЩОЇ ШКОЛИ: ПОШУКИ ТА ОРІЄНТИРИ (НА ПРИКЛАДІ СПЕЦІАЛЬНОСТІ “ФІЗИЧНА РЕАБІЛІТАЦІЯ”)

Статтю присвячено розкриттю та аналізу особливостей здоров'яформувальної освіти в просторі вищої школи. Розглянуто значення здоров'язбережувальних технологій в освітньому процесі ВНЗ. Розкрито теоретико-методологічні підходи до їх трактування. Визначено особливості впровадження здоров'язбережувальних технологій у сучасний освітній процес. Окреслено пріоритетні напрями комплексної експериментальної програми “Освіта та здоров'я”.

Ключові слова: здоров'язбережувальні технології, здоров'яформувальна освіта, здоров'я, вищий навчальний заклад, спеціальність “Фізична реабілітація”.

Процеси сучасної глобалізації не є чимось несподіваним, що виникло в результаті якогось відкриття. Історично світ глобалізується й інтегрується в процесі всього свого розвитку. Якщо закон глобалізації є об'єктивним законом розвитку людства, то процес трансформації є однією з ключових тенденцій у цьому законі. Розуміння характеру та особливостей цього процесу в загальному контексті світових перетворень необхідне для вироблення ефективної стратегії наукового співробітництва на міждержавному рівні, для вирішення нагальних завдань забезпечення національних інтересів кожної держави, у тому числі України.

За даними ООН, яка є світовим центром вивчення процесів глобалізації та формування перспективних моделей глобалізму, однією з головних тенденцій стрімкого розвитку глобального інформаційного простору є інтеграція сучасної освіти. Безпрецедентні глобальні перетворення в постсоціалістичних країнах, прискорений розвиток країн – лідерів світової цивілізації, який дещо призупинила сучасна фінансово-економічна криза, породжують трансформацію світового співтовариства в новому тисячолітті [5, с. 31].

Стрімкий темп змін, що нині відбуваються у світі й суспільстві, диктують необхідність таких самих динамічних змін і в системі освіти, в тому числі щодо здоров'я вихованців. У сучасних умовах освіти неможливо без уваги залишити питання охорони здоров'я, адже взаємозв'язок здоров'я студентської молоді з успішністю її навчання та виховання доведена багатьма дослідженнями педагогів, медиків і психологів.

Оздоровлення нації – процес, що потребує комплексного багаторівневого й міжгалузевого підходу. В Україні до сьогодні не проведено структурних змін в охороні здоров'я, тобто не забезпечений перехід від системи подолання наслідків втрати здоров'я до системи мінімізації впливу чинників ризику на здоров'я людини. Міжвідомча роз'єднаність охорони здоров'я призвела до повного вичерпання можливостей впливу на здоров'я популяції нації, заходи стали фінансово витратними з мінімальною соціа-

льною ефективністю. Так, методологія профілактичної медицини навіть при найсучаснішій матеріально-технічній базі й організації надання послуг, за оцінками експертів ВООЗ, може вплинути не більше ніж на 8–10% на здоров'я населення [3, с. 16, 19–20].

Соціальне замовлення на пошук шляхів збереження та розвитку нації, її здоров'я, трудової й репродуктивної достатності повинно бути адресовано, насамперед, педагогічній громадськості, оскільки правильно враховувати головні системотвірні чинники здоров'я можуть лише ті спеціалісти, які знайомі зі специфікою освітньо-виховного процесу. Крім того, серед чинників, які зумовлюють підвищення ризику захворюваності учнів та студентів, провідними, без сумніву, є педагогічні [8, с. 109–110].

Йдеться про те, що на здоров'я молоді, крім організаційних, соціально-економічних і кліматично-географічних факторів, негативний вплив справляє ціла низка інших компонентів, пов'язаних з процесом навчання: висока інтенсивність освітнього процесу, низька фізична активність студентів (хоча останнім часом цей показник збільшився), недотримання санітарно-гігієнічних вимог, незбалансоване харчування, неефективна організація навчальної діяльності, відсутність медико-психолого-педагогічного супроводу освітнього процесу тощо.

Питанням формування ціннісного ставлення студентської молоді до свого здоров'я присвячені праці В. Андреева, О. Васильєва, Т. Вершиніної, Ю. Драгнева, Г. Зайцева, Г. Кривошеєвої С. Омельченко, О. Соколенко, Н. Смирнової та ін.

Мета статті – визначити та обґрунтувати особливості здоров'яформувальної освіти в просторі вищої школи (на прикладі спеціальності “Фізична реабілітація”).

Численні результати досліджень демонструють, що лише 14% випускників ВНЗ можна вважати практично здоровими. Ситуація зі здоров'ям у студентів продовжує бути головною стратегічною проблемою в галузі освіти. Провідне місце в структурі захворюваності посідають хвороби органів дихання (52,3%), нервової системи та органів чуття (9,8%), інфекційних захворювань (8,3%), отруєнь (5,2%), хвороби шкіри й ендокринної системи (7,1%). Також інтенсивно збільшуватися патологія зору.

Цілком зрозумілим стає той факт, що саме сьогодні виникає гостра необхідність пошуку здоров'ятворчих шляхів модернізації освітнього середовища, поступового й послідовного оновлення та реконструкції педагогічного процесу у ВНЗ.

Разом з тим зазначимо, що існуюча система організації роботи зі студентами не відповідає вимогам сьогодення.

Однією з форм реалізації порушеної проблеми, на нашу думку, є включення до змісту освіти когнітивних та креативних аспектів здоров'язбереження, зокрема застосування здоров'язбережних педагогічних технологій. Включення до змісту професійної освіти (у нашому випадку спеціальності “Фізична реабілітація”) здоров'язбережних педагогічних

технологій сприяє, по-перше, збереженню та зміцненню здоров'я самих студентів; по-друге, спрямовано на оволодіння ними знаннями, уміннями та навичками в галузі здоров'язбереження з метою їхньої подальшої реалізації в професійній діяльності.

Так, на думку О. Ковальової, здоров'язбережні технології в освіті – це спосіб організації послідовних дій у процесі навчально-виховного процесу, реалізація освітніх програм на основі всебічного врахування індивідуального здоров'я студентів, особливостей їхнього вікового, психофізичного, духовно-морального стану й розвитку [2, с. 50].

В. Кучма і М. Степанова визначають поняття “здоров'язбережні технології” як такі педагогічні технології навчання, що ґрунтуються на вікових особливостях пізнавальної діяльності дітей; навчанні на оптимальному рівні складності; варіативності методів і форм навчання; оптимальному поєднанні рухових і статичних навантажень; навчанні в малих групах; використанні наочності й поєднанні різних форм надання інформації; створенні емоційно сприятливої атмосфери; формуванні позитивної мотивації до навчання (“педагогіка успіху”); культивуванні в школярів знань із питань здоров'я [4, с. 23].

Ю. Науменко визначає поняття “здоров'язбережна освітня технологія” як систему різних цілеспрямованих дій на цілісний навчально-виховний процес, організовуваних освітньою установою для медико-психолого-педагогічної профілактики й корекції негативних психофізіологічних, психологічних і особистісних станів школярів у межах традиційної системи освіти [6, с. 23].

Причому автор уточнює, що поняття “здоров'язбережна освіта” – це комплексна системна діяльність освітнього закладу щодо застосування в практиці освіти різних здоров'язбережних технологій з метою мінімізації дії основних шкільних чинників ризику порушення здоров'я на дітей і підлітків [6, с. 23].

Концепція реформування системи освіти передбачає докорінне поліпшення організації освітнього процесу, виходячи із завдань зміцнення здоров'я молоді, нормалізації навчального навантаження. Для цього необхідно стимулювати виконання валеологічних програм, забезпечувати валеологічне спрямування діяльності товариств, гуртків, дитячих та молодіжних організацій, орієнтувати її на охорону й зміцнення здоров'я молоді, подальший розвиток оздоровчої системи, валеологічної та психологічної служби, підвищення кваліфікації педагогів у питаннях охорони здоров'я й фізичного розвитку учнів [1, с. 40].

Серед здоров'язбережних технологій, які використовують у системі освіти, Н. Смирнов пропонує виділити декілька груп, які передбачають застосування різних підходів, форм і методів роботи: медично-гігієнічні, фізкультурно-оздоровчі, екологічні здоров'язбережні технології; технології забезпечення безпеки життєдіяльності; здоров'язбережні освітні технології [7, с. 17].

1. *Медично-гігієнічні технології* спрямовані на забезпечення медичної допомоги в межах первинної та вторинної профілактики; контроль за нале-

жними гігієнічними умовами відповідно до регламентацій санепідемстанцій; проведення щеплень, надання консультативної й невідкладної допомоги в медичному кабінеті; моніторинг динаміки здоров'я студентів; профілактичні заходи напередодні епідемій (наприклад, грипу); створення у ВНЗ стоматологічного, фізіотерапевтичного й інших медичних кабінетів тощо.

2. *Фізкультурно-оздоровчі технології* спрямовані на фізичний розвиток студентів, реалізуються на уроках фізичної культури та в роботі спортивних секцій.

3. *Екологічні здоров'язбережні технології* спрямовані на створення природовідповідних, екологічно оптимальних умов життя і діяльності людей, гармонійних відносин з природою тощо.

4. *Технології забезпечення безпеки життєдіяльності* спрямовані на збереження життя й забезпечуються завдяки вивченню студентами спеціальності “Фізична реабілітація” таких дисциплін, як: “Загальна теорія здоров'я”, “Валеологія”, “Гігієна і санітарія в галузі”, “Основи здоров'я людини”, “Основи оздоровчого харчування” тощо.

5. *Здоров'язбережні освітні технології* ділять на три підгрупи: організаційно-педагогічні технології, що визначають структуру навчального процесу, сприяють запобіганню стану перевтоми, гіподинамії та іншим дезадапційним станам студентів; психолого-педагогічні технології, пов'язані з безпосередньою роботою викладача на заняттях, з психолого-педагогічним супроводом усіх елементів освітнього процесу; навчально-виховні технології, що включають програми з формування культури здоров'я студентів, розвиток мотивації до здорового способу життя, запобігання шкідливим звичкам тощо.

Збереження фізичного, психічного й соціального здоров'я студентів у сучасних умовах вимагає організації спеціалізованої системи формування, розвитку та збереження здоров'я, яка має спиратися на сучасні підходи до формування культури здоров'я, здорового способу життя, використовувати різні оздоровчі технології.

Метою здоров'язбереження учасників освітнього процесу є сприяння освітнім закладам у забезпеченні досягнення особистісних, метапредметних, предметних результатів освітньої діяльності відповідно до вимог держави та суспільства, створенні умов для збереження й зміцнення здоров'я студентської молоді, повноцінного особистісного розвитку студентів з урахуванням їхніх індивідуальних можливостей і особливостей.

Саме такий підхід стане своєрідним пусковим механізмом і повсютним до розробки державних програм та концепцій (як на рівні ВНЗ, так і на рівні держави) щодо здоров'яформувального освітнього простору у вищій школі.

Значний потенціал у вирішенні окреслених завдань мають розробка та впровадження на базі Класичного приватного університету (кафедра фізичної реабілітації) *комплексної експериментальної програми “Освіта та здоров'я”* з метою зниження захворюваності студентів та працівників уні-

верситету, створивши умови, що сприятимуть формуванню орієнтованості діяльності особистості в напрямі збереження й зміцнення індивідуального здоров'я для забезпечення успішної реалізації власних соціальних, розумових та фізичних можливостей і творчих здібностей.

Пріоритетними напрямками комплексної експериментальної програми є:

- забезпечення умов навчання та роботи студентам і працівникам, які відповідатимуть санітарно-гігієнічним вимогам, оптимальний розподіл навчального навантаження;

- координація дій всіх організаційних структур університету щодо стабілізації та підвищення резервів здоров'я студентів, викладачів та працівників ВНЗ;

- здійснення консультативної допомоги викладачам та працівникам вищого навчального закладу щодо формування у студентів мотивації на здоровий спосіб життя;

- створення системи комплексного моніторингу рівнів психічного та соматичного здоров'я й соціальної адаптації студентів з аналізом факторів негативного впливу;

- впровадження системи заходів психопрофілактичного, реабілітаційного та коригуючого характеру, пов'язаних з покращенням організації харчування, здорового дозвілля та відпочинку, лікувально-профілактичних заходів, психологічної допомоги й підтримки студентів та працівників;

- удосконалення змісту процесу викладання дисципліни “Фізичне виховання” серед студентів;

- укріплення матеріально-технічної та фінансової бази фізичної культури і спорту в університеті;

- введення комплексу освітньо-просвітницьких програм, спрямованих на надбання студентами знань, умінь і навичок збереження та укріплення здоров'я, формування культури здоров'я та ціннісного ставлення до нього у суб'єктів освітнього процесу;

- розвиток органів студентського самоврядування в організації спортивно-масової роботи в університеті; удосконалення організації цих заходів на рівні інститутів та університету;

- впровадження системи профорієнтаційної допомоги студентам з метою підвищення рівня їхньої конкурентоспроможності на ринку праці.

Ми очікуємо, що в результаті реалізації комплексної експериментальної програми “Освіта та здоров'я”, плану заходів та дій цієї програми навчальний процес буде оптимізовано на основі впровадження принципів та методів здоров'язбережувального навчання; створено умови, які сприятимуть розвитку й зміцненню здоров'я студентів та працівників, а сформоване внутрішньовузівське середовище буде орієнтоване на цінності здорового способу життя.

Висновки. Підсумковим результатом такої діяльності є високий рівень готовності майбутнього реабілітолога до розв'язання проблеми збереження й зміцнення їхнього здоров'я та здоров'я оточення. Побудова здо-

ров'яформувальної освіти як цілісної педагогічної системи, на нашу думку, має будуватися на таких принципах: комплексності, диференційованості, аксіологічності, багатоаспектності та послідовності.

Таким чином, формування здоров'язбережного освітнього середовища вищої школи потребує застосування форм та методів освітньої діяльності й створення колективу однодумців, який моделюватиме умови для мотивації до здорового способу життя, реалізацію здоров'язбережних технологій.

Список використаної літератури

1. Алябьева З. С. Основы валеологии : в 3 кн. / З. С. Алябьева. – Олимпийская литература, 1998. – 445 с.
2. Ковалева О. И. Личностно ориентированное обучение студентов современных вузов как фактор сохранности здоровья : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / О. И. Ковалева. – Ставрополь, 2004. – 175 с.
3. Корж В. П. Соціальна роль фізичної культури і спорту в зміцненні і підтримці здоров'я населення України / В. П. Корж, В. О. Сорокін, І. М. Башкін // Вісник соціальної гігієни та організації охорони здоров'я України. – 2009. – № 3. – С. 16–20.
4. Кучма В. Р. Концепция “Общие подходы к формированию гигиенических требований к условиям реализации основных общеобразовательных программ” / В. Р. Кучма, М. И. Степанова // Проект “Разработка компонентов стандарта общего образования второго поколения”: разработка гигиенических требований к условиям реализации основных общеобразовательных программ. – Москва, 2006. – 56 с.
5. Місяць Т. Трансформаційні особливості сучасних зовнішньоекономічних відносин в умовах глобалізації / Т. Місяць // Вісник КНТЕУ. Держава та економіка. – 2009. – № 6. – С. 31–38.
6. Науменко Ю. В. Комплексное формирование социокультурного феномена “здоровье” у подростков в общеобразовательной школе : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01 / Ю. В. Науменко. – Москва, 2009. – 43 с.
7. Смирнов Н. К. Здоровьесберегающие образовательные технологии и психология здоровья в школе / Н. К. Смирнов. – 2-е изд. – Москва : АРКТИ, 2006. – 320 с.
8. Эбзеев М. М. Инновационная образовательная программа высшего учебного заведения “Формирование культуры здоровья студентов в процессе гуманно ориентированной профессиональной подготовки” / М. М. Эбзеев // Учёные записки. – 2008. – № 9 (43). – С. 109–113.

Стаття надійшла до редакції 11.09.2014.

Волик А. А. Здоровьеформирующее образование в пространстве высшей школы: поиски и ориентиры (на примере специальности “Физическая реабилитация”)

В статье проанализированы особенности здоровьеформирующего образования в пространстве высшей школы. Рассмотрено значение здоровьесберегающих технологий в образовательном процессе вуза. Раскрыты теоретико-методологические подходы к их трактовке. Определены особенности внедрения здоровьесберегающих технологий в современный образовательный процесс. Определены приоритетные направления комплексной экспериментальной программы “Образование и здоровье”.

Ключевые слова: *здоровьесберегающие технологии, здоровьеформирующее образование, здоровье, высшее учебное заведение, специальность “Физическая реабилитация”.*

Volik A. Health Protecting Education in the Space of High School: the Search and Guidance (for Example “Physical Rehabilitation”)

The analysis of concept “health protecting technologies” is presented in the system of education. An analysis is shown by the necessity of selection of health protecting of educational

technologies from hygienically, medical and rehabilitation contexts. Perfection of the pedagogical filling of this concept is also required.

A problem is considered in the context of pedagogical researches. A concept “health protecting technologies” can be examined as part of pedagogical science. Also as a method of organization, models of process of education, tool of process of education.

It must provide efficiency and teaching effectiveness. Also together and maintenance of health of students.

The value of health-keeping technologies in educational process is considered. Theoretical methodological approaches of their interpretation are exposed. The making forming for the man of conscious motivation in relation to the maintenance of individual health is shown. Valeological and ecological values are analysed. The features of introduction of health-keeping technologies in a modern educational process are certain. The complex estimation of terms of education and studies, which allow to provide the good state of health of young people, care of high level of their self-realization, skills of healthy way of life, is resulted, to carry out monitoring of indexes of individual development, forecast the possible changes of health. It is marked on the necessity of providing of harmonious development of natural capabilities of personality: its mind, moral and aesthetically beautiful senses, requirement in activity, capture initial experience of socializing with people.

Key words: *health protecting technologies, health protecting education, health, higher education, specialty “Physical rehabilitation”.*